A. LIMBA

SECȚIUNEA I: CONSIDERAȚIUNI ETNOLOGICE

Cap. I: Familia uralo-altaică

§ 1. Caracteristica ei. — Familia idiomelor uralo-altaice, răspândite în Asia și în Europa orientală, nu presintă un caracter de înrudire așa de intim ca limbile ce constituesc familia indo-europénă; dar se pot recunósce într'însele câteva trăsuri fundamentale comune, pe temeiul cărora finezul Castrén a stabilit afinitatea lor, una din descoperirile capitale ale linguisticei moderne.

Aceste caractere comune, afară de fondul lexical, sînt:

1. sub raportul fonetic, *armonia vocalică,* în virtutea căreia vocala radicalului are o acțiune decisivă asupra sufixului. Ast-fel turcesce a e o u se consideră ca vocale tari, iar e i ö ü ca vocale slabe, și vocala sufixului trebuind să se acomodeze după cea radicală, pluralul de la *aga* și *deli* sună: agalar și deliler.

2. sub raportul morfologic, *aglutinațiunea,* după care sufixele se alipesc saŭ se juxtapun unui radical, care rămâne totdeauna stabil, în opositiune cu idiomele flexionale în cari și elementul radicalului e supus variațiunii.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

3. sub raportul sintactic, caracterul *sintetic* al propositiunii și mai ales al verbului, care póte exprima tóte modurile de acțiune prin particule intercalate între radical și sufix. Ast-fel de la verbul turcesc *sevmek* „a iubi“ se pot forma până la 36 de teme verbale (bunăóră sevdirișememek „a nu se putea iubi cu de-a sila“) și verbul unguresc *zár* „a încuia“ trece prin variate sintese modale până la forma complicată záratgathat „el póte face să se încuie adesea“.

Mai observăm încă, sub raportul accentului, că un grup al acestei familii, cel ugro-finez, întonéză totdeauna silaba radicală, pe când grupul turco-tatar transportă obicinuit tonul pe silaba sufixului (cf. totuși § 22).

Un caracter etnologic comun popórelor uralo-altaice e tenacitatea, cu care ele aŭ conservat limba lor națională și, ca contrast, variabilitatea organisațiunilor sociale și religióse carĭ aŭ stabilit nisce deosebirĭ așa de profunde între un Ungur și un Samoied, între un Turc și un Bașkir. Dar abstracțiune făcênd de efectul încrucișărilor și de acțiunea mediului social, tóte aceste popóre aŭ același aer de familie: o față osósă și rectangulară, un pĕr negru, tare și luciŭ, o piele smédă, un corp scund, un cap mare cu ochĭ mĕrunțĭ și o barbă spânatică[1]).

§ 2. Grupul mongol. — Familia idiomelor uralo-altaice se divide în 4 grupurĭ: mangiŭ, mongol, fino-ugric și turc[2]).

Grupul mangiŭ e representat de un popor, care impuse Chinei dominațiunea sa în sec. XVII,

---

[1]) Cahun, *Turcs et Mongols dès origines à 1405*. Paris, 1896, p. 35.
[2]) Winkler, *Das Uralaltaische und seine Gruppen*. Berlin, 1885.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

și de tunguza, în Siberia centrală, grăită de vr'o 70000 de ómenĭ.

Grupul mongol e representat de Mongoliĭ din China de Nord și de pe lângă lacul Baikal, popor a căruĭ obscuritate actuală contrastéză puternic cu sbuciumul, ce odinióră hordele luĭ Gengiskhan și Tamerlan aŭ dat lumiĭ europene și asiatice. Pornind în 1227 de la pólele munților Altaĭ, aceste horde impuseră Chineĭ stăpânirea lor, distruseră califatul de Bagdat, pustiiră Rusia, care rĕmase douĕ secole sub dominațiunea Hordeĭ-de-aur, și în 1240, sub conducerea luĭ Batukhan, năvăliră în Polonia, în Ungaria și în Muntenia, prin munții Brașovuluĭ și aĭ Făgărașuluĭ: „Ordà (fratele luĭ Batu), care pornia spre drépta (rapórtă istoricul persian contemporan Fazel-Ullah-Rașid), trecênd țara Oltuluĭ, fu întîmpinat de Bazaran-Ban cu oștire, dar fu bătut... Bugek în țara Sașilor trecu peste munțiĭ să intre în Kara-Ulag și bătu popórele Ulag[1])".

In urma atâtor cuceririĭ și sdrobiriĭ de popóre, Mongoliĭ ajunseră în a doua jumĕtate a sec. XIII stăpâniĭ lumiĭ: imperiul lor se întindea de la Marea Chineĭ până în Polonia și de la munțiĭ Himalaia până în Siberia. Astădĭ stăpâniĭ de odinióră sînt supușiĭ împĕraților Chineĭ, Rusieĭ și Turcieĭ.

Tot acestuĭ grup aparțin Calmuciĭ saŭ Mongoliĭ apuseniĭ (numițiĭ în cronicele nóstre și *Calmăși),* carĭ aŭ pătruns în Rusia până la gura Volgeĭ, în gubernia Astrahan. La 1812, eĭ intrară în Bucurescĭ odată cu oștirea ruséscă și cronicarul contemporan, Dionisie Eclesiarchul,

---

[1]) d'Ohsson, *Histoire des Mongols* II, 627. O analisă critică a acestuĭ text ap. Hasdeŭ, *Negru-Vodă.* Bucurescĭ, 1898, p. XCV-CIII.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

descriind impresiunea ce făcură asupra Bucureștenilor, îi representă ca „scundateci și groși, cu cap mare și fruntea lată și obrazul mare, iar ochii și urechile mici“, caracteristica tipului uralo-altaic.

§ 3. Grupul ugric. — Grupul fino-ugric, representat în primul rînd de fineza în Finlanda și de maghiara în Ungaria, cea din urmă isolată cu desăvîrșire de idiomele înrudite; apoi de dialectele ugrice dintre Ural și Volga, ca ceremisa, ostiaca și vogula în Siberia, ultima idiomă cea mai d'aprópe înrudită cu maghiara; în fine, de samoieda, lângă Oceanul Glacial.

Intr'o regiune învecinată cu Ostiacii și Vogulii trebue căutată și patria primitivă a poporului ungur. De aci, din Uralĭ, Ungurii porniră spre Sud cu ocasiunea invasiunii Avarilor și fură treptat supuși de Bulgari și de Cazari. Impinși apoi de Pecenegi, ei se așeḑară în Rusia meridională (în Atelkuzu) și în 899 ocupară Panonia, de unde împrăștiară prin incursiunile lor spaimă în tótă Europa. După ce absorbiră treptat pe Bulgari, Cazari, Pecenegi și Cumani, Ungurii luară în posesiune definitivă acest teritoriŭ, pe care, în curs de un mileniŭ, aŭ perîndat atâtea popóre: Celții, Germanii, Ilirii, Romanii, Hunii și Avarii...

Din capul loculuĭ în atingere cu populațiunea indigenă, cu Românii și cu Slavii [1]), Ungurii suferiră ascendentul cultural al celor din urmă și exercitară asupra celor dintâi o influență lexicală puțin însemnată ce-i drept, din causa naturei sale teritoriale, dar care se resimte deja

[1]) Cf. Nestor s. a. 898: Ugrii, trecênd peste Carpați, se apucară la luptă cu Vlahii și cu Slavii, carĭ locuiaŭ în aceste țări.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

în primele monumente ale limbeĭ române. O serie de noțiunĭ abstracte fórte importante și comune întregeĭ Românimĭ (ca chip, fel, gând, pildă, sémă, violén; și verbe ca bănuesc, chibzuesc, făgăduesc, socotesc) — denotă o intimitate socială între cele douĕ popóre. Limba română, deși într'o mĕsură maĭ modestă, a compensat la rîndul eĭ aceste împrumuturĭ etnice.

Cap. II. Grupul turco-tatar

§ 4. Tătarĭ. — Grupul turco-tatar, cel maĭ vast dintre tóte, se întinde de la Marea Mediterană până la fluviul Lena în Siberia și se împarte în 3 ramurĭ fórte d'aprópe înrudite cu tótă depărtarea lor în timp și în spațiŭ: nordic, oriental și occidental[1]).

Ramura nordică coprinde iakuta, grăită de vr'o 20000 de ómenĭ pe lângă fluviul Lena, cea maĭ depărtată și cea maĭ bine conservată dintre idiomele acestuĭ grup.

Ramura orientală, al cărĭ tip antic fu *uigura*, care posedă cel maĭ vechiŭ text linguistic (poema didactică Kudatku bilik „Sciința de a guverna“ din 1069) și representantele eĭ moderne: giagataĭ, özbeg, türkmen, kirghiz saŭ kazac, idiome înrudite cu nogaĭ, dialectul Tătarilor din Crimeia și de la Nordul Mărĭĭ-Negre; în fine, Ciuvașĭ și Bașkirĭ de lângă Volga.

Prin *Tatar*, numele primitiv al unuĭ ném mongol și transportat apoĭ asupra popórelor supuse de Gengiskhan, se înțelege astădĭ popu-

[1]) Vámbéry, *Das Türkenvolk in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen.* Leipzig, 1885. Cf. T. de Pauli, *Description ethnographique des peuples de la Russie.* St. Petersburg, 1862.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

lațiunea turcă în numĕr de vr'un milion și jumĕtate rĕspândită în Rusia, în Caucas și în Siberia. Dintre aceste diferite categoriĭ de Tătarĭ ne intereséză în special Tătarii din Crimeia, reduși astădĭ numaĭ la 250000 de ómenĭ carĭ se ocupă cu păstoritul, dar carĭ odinióră constituiră un Stat independent sub Hagi Ghiraĭ Han și apoĭ de la 1478, când Mengli Ghiraĭ primi învestitura de la Pórtă, rĕmaseră până la 1783 sub suzeranitatea Turcieĭ. In acest interval eĭ avură frequente raporturĭ și ciocnirĭ cu popórele învecinate: Rușĭ, Polonĭ, Ungurĭ, Ardelenĭ, Moldovenĭ și Muntenĭ.

In cronicele și în cântecele nóstre bĕtrânescĭ rĕsună adesea ecoul durerós al deselor și subitelor lor incursiunĭ, al așa-numitelor *ciambulurĭ*, în Moldova. Sub Bogdan-Vodă nu trecea an, să nu bântue acéstă țară cu razziele lor (Miron Costin I, 183):

In anul 7018 (1510), Bet Gherei-Sultan, feciorul Hanuluĭ, fără de veste, cu mulțime de Tătarĭ, pe treĭ locurĭ aŭ intrat în țară și aŭ prădat de la Orheiŭ până la Dorohoiŭ și pe Prut în sus, de aŭ făcut multă robie și plén...

In anul 7021 (1513), Bet Gherei, feciorul Hanuluĭ, aŭ intrat în Moldova de aŭ prădat țara până la Iașĭ, și aŭ ars tîrgul și ținutul Cărligăturei și aŭ agiuns și până la Dorohoiŭ și până la Ștefănescĭ; iară alțiĭ aŭ prădat în jos la Lăpușna și la Kigeciŭ, și de sîrg, vrênd să iasă cu robiĭ, multe suflete în Nistru aŭ înnecat, și robĭ și de aĭ sĕĭ... Așijderea, într'acelașĭ an, aŭ maĭ intrat Tătariĭ cu óste mare în țară, de aŭ făcut multă pagubă și pradă...

Iată descrierea uneia din aceste incursiunĭ sub Dimitrașco-Vodă Cantacuzino (Muste III, 13):

Tătariĭ sînt lupĭ apucătorĭ, pradă, robesc, bat și căznesc pre creștinĭ și pre cine îĭ pedepsesce Dumne-

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

deŭ de cad în mâna lor. Intrat-aŭ Tătarii în ţară ca lupii în turma de oi, cuprins-aŭ pre toţi prin case din Nistru până în Prut şi până în Jijia, nimĕruĭ nicĭ o milă fiind de biata ţară. Iernat-aŭ Tătarii până în postul cel mare; nu-i putea sătura cu hrana de caĭ. Sacul de orz îl tăia în două unuĭ cal într'o di şi cât nu maĭ biruia să-l mănânce, îl strîngea deosebĭ şi dacă sfîrşia orzul din grópă, făcea pre om de cumpĕra orz de acel rĕmas din traistele cailor; iară dacă nu maĭ găsia orz saŭ banĭ saŭ dobitoc, îl legaŭ la ger şi-l udaŭ cu apă. Pre alţiĭ îĭ băgaŭ în produh şi-i scoteaŭ pre alt produh. Iĭ băteaŭ, îĭ căzniaŭ, cât îĭ lăsaŭ morţi. Călcat-aŭ şi aŭ jăcuit tot şi pre mulţi aŭ şi robit, copiĭ, fete, pre furiş. Rĕmas-aŭ bieţiĭ ómenĭ numaĭ cu sufletul, bătuţi, sdruncinaţi, cât nu se póte nicĭ cu scrisórea, nicĭ cu limba a povesti caznele şi ucigăturile lor de Tătarĭ.

Saŭ sub Mihaĭ-Vodă Racoviţă (Ibid. III, 62):

Tătariĭ, după obiceiul lor, aŭ şi lăsat ciambur în tóte părţile, în şése dile de aŭ prădat şi aŭ robit: şi fiind iarna mare, omeţiĭ marĭ, nu s'aŭ putut ascunde bieţiĭ ómenĭ; şi s'aŭ umplut de robĭ şi de dobitóce; cum eraŭ saniile cu bejăniile, aşa le aduceaŭ încărcate de muierĭ şi de copiĭ, şi pe drum copiĭ degeraţi şi fete marĭ cum era maĭ amar...[1])

In poesia nóstră populară, Román Grue Grozovanul representă tipul vitézuluĭ, care caută să rĕsplătéscă Tătarilor din Bugiac neomenósele lor prădăciunĭ. Pe câmpul Nistruluĭ, într'un cort de covor poleit, şéde bĕtrânul Ghiraĭ Han, înconjurat de Tătarĭ „cu ochĭ micĭ ca ochĭ de ciur"; iar la uşa cortuluĭ, zace legat Román

[1]) Dar nicĭ Moldovenii nu se arătaŭ nepĕsătorĭ. Cf. Cantemir, *Moldova*, 126 (Turcam certe et Tartarum occidere christiani debitum arbitrantur) şi maĭ ales Neculcea (II, 220 şi 223): Petriceico-Vodă aŭ trimis şi Moldovenĭ în Bugiac... a prădare şi a stricare, după cum le este obiceiul Moldovenilor, gata la jacurĭ... Decĭ tot tăia şi ardea Bugiacul: Tătarcele cele burduhóse le spinteca şi punea copiĭ prin parĭ şi slobodia robiĭ de pîn obedze şi-i lua cu bucatele cele tătărescĭ şi aducea duiumurĭ multe, cât nu maĭ putea să le ia séma...

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

Grue Moldovanul „care a sărăcit pe Hanul". Intrebat de Han, câțĭ Tătarĭ i-a stricat, vitézul nostru îĭ rĕspunde:

De când m'am ridicat
Și 'n Bugiac eŭ am intrat,
Mulțĭ Tătarĭ, ḑĕŭ! ți-am stricat,
Și Tătarce am vĕduvit,
Fete marĭ am bĕtrânit;
Și Bugiacu-am pustiit,
De bahmeți l'am sărăcit:
Bugiacul pe jumĕtate
Și Crîmul a treia parte.
Iar Nistrul când l'am trecut,
Pod pe dînsul am făcut,
Ca să duc să car la noĭ
Averile de la voĭ;
Să duc care mocănescĭ
Cu copile mîrzăcescĭ
Și cu róbe tătărescĭ.

Spaima ce Tătariĭ lăsaŭ în urma lor, se oglindesce până astăḑĭ în sensul peiorativ, ce dobîndi numele lor etnic, devenind sinonim cu drac saŭ naibă, ca și numele căpeteniеĭ lor, Hantătar...[1]) Pe de altă parte, în Muntenia și în Ardél, unde presența Tătarilor fu maĭ rară și maĭ puțin persistentă, Tătariĭ fură identificațĭ cu Uriașiĭ și cu Jidoviĭ legendarĭ, cărora li s'a atribuit originea monumentelor uneĭ architecturĭ primitive, și deveniră ast-fel punctul de plecare al uneĭ cronologiĭ îndepărtate[2]).

Căpetenia acestor Tătarĭ se numia Han (numele dinastic *Ghereĭ* și locțiitorul *Calga)* și se bucura la început de aceléșĭ prerogative ca și Domniĭ Moldoveĭ, cu carĭ împărtășia și modul de învestitură (calpac, cabaniță și sabie). Cea maĭ de frunte familie nobilă la Tătarĭ era Krimli saŭ Crîmleni, care se împărția în douĕ ramurĭ: *șerim* și *mîrza;* ceĭ dintâĭ aveaŭ dreptul de a alege pe Han și de a guverna țara, iar ceĭ din

---

[1]) E curios că, în munțiĭ Sucevеĭ, necuratul pórtă și numele de *còman* (Șeḑĕtórea V, 58); dacă acest termin se rapórtă la Cumanĭ, am avea și aci o interesantă transformare etnologică.

[2]) L. Șăineanu, *Studiĭ folklorice,* p. 191—215.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

urmă primiaŭ o hordă anumită prin drept de moștenire[1]).

Tătarii purtaŭ un cojoc de vulpe și un calpac din blana aceluiași animal: cei de rînd se îmbrăcaŭ cu cojóce de óie cu partea sbîrlită întórsă afară, ca mocanii noștri, ceea ce le da călare o înfățișare spăimîntătóre. Armele lor eraŭ: un arc cu săgeți, o sabie și sulițe din crăci de arbori cu ascuțișul de fier, apoi arcanul cu care apucaŭ pe cei prinși în războiŭ. Fórte sprinteni, nimeni nu-i putea ajunge la gónă. Mâncarea lor de predilecțiune era carnea de cal frăgedită sub șea până la sângerare și băutura lor favorită *kumisul,* saŭ laptele fermentat de iapă[2]).

§ 5. Nogai. — D'aprópe înrudiți cu Tătarii din Crimeia eraŭ *Nogaii,* aședați în Bugiac sub Iliaș-Vodă (1667—1669). Nogai, după numele unui strănepot al lui Gengiskhan, e astădi în special numele a vr'o 50000 de nomadi din stepele între Marea-Négră și Marea-Caspică (pe lângă fluviile Kuban, Kama și Volga) și la Nordul Crimeii, unde se coborîră în sec. XV. De aci o parte dintr'înșii emigrară în sec. XVII, în Basarabia meridională, unde Moldova deveni ținta jafurilor și barbariei lor, căci „ei de felul lor — ḍice un cronicar contemporan (Amiras III, 160) — sînt răi și jăcași, și ei de-a pururea poftesc nepace, că pacea îndelungată lor le e sărăcie... Ei așa aŭ fost deprinși asupra Moldovei ca nisce lupi asupra unei turme de oi".

---

[1]) Cantemir, *Istoria Imperiului otoman,* p. 186. Despre obiceiurile Tătarilor, a se vedea o interesantă relațiune a unui analist turc din sec. XVIII, reprodus de mine în *Revista Nouă* III, 29.

[2]) Colonia de adi din Dobrogea se compune din Tătari emigrați mai ales din Crimeia în secolul trecut și în cursul celui actual.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

Nogaiĭ aveaŭ un Sultan și fie-care hordă câte un *mîrzac* (pers. mirza corespunde turc. bey) cu titlul ereditar: sub comanda luĭ porniaŭ la bătaie în cete, numite *cazan*. Incursiunile le făceaŭ obicĭnuit iarna, când apele eraŭ înghețate: orașe și sate se ardeaŭ, jaful era cumplit (cf. maĭ jos „duium") și locuitoriĭ se tîraŭ în robie și se vindeaŭ apoĭ fără cruțare, despărțind pe mamă de fiică, pe tată de fiŭ.

Hammer descrie după un martur ocular (generalul Tott, autorul Memoriilor asupra Tătarilor) întórcerea dintr'un asemenea ciambur, întreprins în 1769 de Tătarĭ sub Crîm-Ghereĭ: O jumĕtate duzină de robĭ, douĕ duzinĭ de boĭ, cincĭ saŭ șése duzinĭ de oĭ eraŭ adesea prada unuĭ singur Tătar. Sacĭ atîrnațĭ de oblîncul șeleĭ conțineaŭ copiĭ, de la carĭ nu se vedeaŭ de cât capul; o fată ședea înaintea călărețuluĭ, mama pe dindărăt, tatăl și fiul pe pohodnic, iar boiĭ și oile alergaŭ înainte; un ochiŭ neobosit veghea peste acéstă pradă și n'o scăpa nicĭ odată din vedere [1]).

In 1716, Tătariĭ din Bugiac cerură și obținură de la Mihaĭ-Vodă Racoviță o porțiune anumită din pămîntul Moldoveĭ pentru hrana lor și pentru pășunea vitelor lor, pentru care se îndatorară a plăti anual dijma productelor, așa numitul *uşur*, și plata loculuĭ saŭ chiria pămîntuluĭ, numită *alîm*. Aceștĭ Tătarĭ serviră maĭ târdiŭ ca călărașĭ în oștirea turcéscă, de aceea numele lor deveni (turcesce și românesce) un apelativ pentru „curier saŭ stafetă", întocmaĭ ca Lipcaniĭ saŭ Tătariĭ litfanĭ, o altă fracțiune etnică emigrată din Crimeia, care astădĭ trăiesce

[1]) Hammer, *Istoria Imperiului otoman* XVI, 214.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

încă în mic numĕr (vr'o 8000) în unele districte din Rusia și Polonia [1]). Moldovenii îĭ numiaŭ pe Lipcanĭ *Cirimuşĭ,* nu pentru că ar fi de origine ceremisică, cum credea Cantemir [2]), ci pentru că eraŭ învecinaţĭ cu Cirimușul, un afluent al Prutuluĭ care formà în vechime limita între Moldova și Polonia.

§ 6. Elementul tătăresc. — Elementul tătăresc, în stocul turcismelor române, se referă la traiul însuși al Tătarilor Crîmlenĭ și Nogaĭ, carĭ în timp d'aprópe douĕ secole aŭ venit în continuă atingere cu Moldovenii. De aceea vorbele tătare figuréză parte ca terminĭ technicĭ în letopisețe, parte ele aŭ persistat până astădĭ în graiul moldovenesc, lipsind în cel muntén și în idiomele balcanice (afară de casul când acestea aŭ adoptat forma paralelă osmanlie).

La prima categorie de tatarisme archaice numĕrăm:

coliba tătăréscă se numesce în cronice *aran* și *oba;*

căpeteniile lor purtaŭ numele de *mîrzacĭ* și *şerimĭ,* iar la Cazacii tătarĭ *asaul;*

dările ce plătiaŭ Domnilor Moldoveĭ: *alim, iliş* și *uşur,* iar darea în miere a Domnilor Moldoveĭ către Hanul Tătarilor: *balgi-başlîc;*

razziele lor în Moldova: *ciambur,* jaful cu acea ocasiune: *duium,* taběra lor: *coş,* stégul lor: *bunciuc;*

ordinul autograf din partea Hanuluĭ: *iarlîc.*

La a doua categorie de vorbe tătărescĭ, speciale astădĭ Moldoveĭ, aparțin vorbe ca: arcan, badie, bahmet, baibarac, capcană, cobuz, haraba sahaidac etc.

---

[1]) Vámbéry, *Türkenvolk,* p. 542.
[2]) Cantemir, *Istoria Imperiului otoman,* p. 156.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

Numele enigmatic de *Baragan,* ce pórtă stepa întinsă din jud. Ialomița, pare a se trage de la un popor tătar: giagataic (și mongol) buragan „tourbillon, tempête“ corespunde crivățuluĭ nostru (cf. *Crivĕț*, numele uneĭ locuințe isolate în Dîmbovița, al unuĭ sat în Argeș și Ilfov, al uneĭ pădurĭ și al unuĭ sat în Prahova). De asemenea numele masivuluĭ *Bucegilor* (sing. Bucég), cel maĭ înalt pisc al Carpaților Munteniеĭ, derivă din tătar. buğak saŭ bučag „unghiŭ“ (cu care Turciĭ porecliră colțul Basarabieĭ locuit de Tătarĭ=Tatar Buğak): cf. *Colțurĭ*, munte în Prahova, unde se află și Bucegiĭ.

§ 7. Pecenegĭ. — Locuințele ocupate astădĭ de Nogaĭ și anume stepa de lângă fluviul Kuma, în Caucas, era odinióră patria Cumanilor, un popor de acelașĭ ném cu Nogaiĭ, din care făceaŭ parte și *Pecenegiĭ,* aședațĭ primitiv la Nordul Mărĭĭ-Caspice și învecinațĭ la Sud cu Cumaniĭ. Aceste douĕ popóre aŭ jucat un rol însemnat în istoria Europeĭ orientale din sec. IX—XIII și în special în trecutul medieval al Românilor, ceea ce ne îndémnă a ne ocupa maĭ d'aprópe de dînsele.

Pecenegiĭ figuréză la scriitoriĭ comtemporanĭ sub diferite nume. Constantin Porphyrogenetul, care ne-a lăsat (sec. X) datele etnografice cele maĭ positive asupra lor, îĭ numesce Πατζιναχίται; cronicarul rus Nestor (sec. XI) Pecenežĭ, ca și scriitoriĭ arabĭ Beženek; cronicariĭ occidentalĭ Pecinaci și ceĭ unguri Bisseni (saŭ Beszenyö). Tóte aceste numiriĭ eraŭ necunoscute poporuluĭ însușĭ, care purta numele național de Kangar.

Alungațĭ, pe la 870, din locuințele lor de către Cazarĭ și Cumanĭ, Pecenegiĭ se îndreptară

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

spre Ucraina și după ce devastară Basarabia, două din hordele lor ocupară mai tótă Muntenia, în special porțiunea-i orientală, unde până astădi amintirea lor trăiesce în pichetul Pecenéga pe Dunăre și în două pîraie din Dobrogea cu același nume. După sdrobirea puterii lor de către Bizantini la sfîrșitul sec. XI, parte dintr'înșii se aședară în Ungaria sub numele de „Bisseni", unde trăiră sub proprii lor cnezi și judecători, până ce se pierdură în némul înrudit al Cumanilor (17 localități în Ardél și în Ungaria ca Beszenyö, Besonovo etc. conservă memoria numelui lor); parte se stabiliră dincolo de Dunăre, în Bulgaria, unde câteva sate aŭ transmis posterității numele celui mai vitéz și mai războinic din tóte popórele turce.

Originea turcă a Pecenegilor e mai presus de orî-ce îndoială. Anna Comnena afirmă, că ei vorbiaŭ aceiași limbă cu Cumanii. Fiind dat caracterul positiv turc al limbei cumane, urméză că și Pecenegii aparțin aceluiași ném. Răposatul Hunfalvy, împingênd tendența ugrizării până la extrem, îi consideră de origine ugrică și înrudiți deci cu Maghiarii, în sînul cărora aŭ dispărut. Cele câteva nume proprii, singurele rămășițe din graiul peceneg, le interpretéză arbitrar cu ajutorul idiomelor ugro-fineze. Dar tocmai acéstă scurtă nomenclatură de triburi, provincii și cetăți pecenege, analisate de Vámbéry, vorbesce în favórea turcismului acestui popor[1]).

§ 8. Cumanii. — Cumanii pórtă la scriitorii bizantini numele lor național Οὔζοι (adică Oghuz,

---

[1]) Hunfalvy, *Ethnographie Ungarn's*, p. 261 și Vámbéry, *Ursprung der Magyaren*, p. 107—114.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

cu care Arabiĭ porecliaŭ pe nomaḑiĭ turcĭ din stepele de la rĕsărit de Volga) și după 1070 pe acela de Κομάνοι saŭ Τοῦρκοι; Nestor îĭ numesce Polovĭți adică „Bălaniĭ", ca și cronicariĭ germanĭ Falawa „Ceĭ cu pĕrul plăviŭ"; iar cronicariĭ ungurĭ Kún, forma primitivă a numeluĭ Cuman.

Pornind din stepa lor de lângă Kuma, eĭ alungară pe Pecenegiĭ de la Nordul Caspiceĭ și le ocupară locuințele (880—900), unde îĭ maĭ aflâ peste un secol și jumĕtate Constantin Porphyrogenetul. Hordele lor pribege atacară apoĭ pe Slavĭ în 1058, cu care ocasiune Nestor pomenesce firea lor brutală. Intinḑêndu-se, către 1086, în direcțiunea Carpaților, Cumaniĭ coprinseră Moldova și Țara-Românéscă până dincolo de Olt. In secolul XIII-lea numĕrul lor deveni atât de mare, în cât ambele țărĭ purtaŭ numele de *Cumania*. Eĭ rĕmaseră în aceste locurĭ aprópe un secol și jumĕtate (1086—1220) și par a fi trăit în bune relațiunĭ cu populațiunea indigenă, deórece o fracțiune dintr'înșiĭ adoptâ în cele din urmă religiunea, limba și datinile românescĭ; iar altă fracțiune, fugind în 1239 de invasiunea mongolă, se adăposti în Ungaria, unde regele Bela îĭ dete un teritoriŭ între Tisa și Dunăre (numit după dînșiĭ Cumania), unde maĭ târḑiŭ se creștinară și se maghiarizară; alțiĭ, în fine, vor fi căutat un refugiŭ în partea orientală a Bulgarieĭ, unde par a fi supraviețuit până astăḑĭ în așa-numițiĭ Gagauțĭ din Dobrogea și Surguțĭ din Adrianopole, creștinĭ ortodocșĭ carĭ vorbesc turcesce și aŭ un tip particular.

Existența Cumanilor pe pămîntul românesc o adeveresc peste 33 de nume topice și onomastice formate din Coman (ca în Ardél și în Balcanĭ). Maĭ interesante sînt propriile lor urme

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

toponimice lăsate în Muntenia și în Moldova. Ast-fel sînt numele orașelor:

Teleorman, representând o formă cumană *Teli orman*, pădure nebună (ad désă) și corespunḍênd formeĭ turcescĭ *Deli orman*, cum se numesce o pădure și o provincie a Rumelieĭ; la Kinnamos, o parte a Carpaților orientalĭ unde se retrase Domnul peceneg Lazăr, pórtă numele de Τένου ὄρμον, probabil în loc de Τέλου ὄρμον, de órece numaĭ liquida figuréză în variantele dialectale ale turceĭ orientale: cuman *teli*, giagataĭ *tili*, uigur *tilbe*... osmanli *deli*[1]).

Caracal, de la cumanul *Kara kulu* „castrum nigrum", în opositiune cu *Ak kerman* „castrum album": epitete luate din sfera colorilor și date orașelor și popórelor (cf. Cara-Iflac) după un simbolism propriŭ naționilor turco-tatare, la carĭ colórea albă denotă elementul dominant, iar cea négră elementul subjugat.

Iași, cetatea Iasilor saŭ a Cumanilor (din yaasi „arcaș"), cum se numia o porțiune a acestuĭ popor, latinizată după moda medievală în Jassones saŭ Jazyges[2]).

§ 9. Elementul cuman. — Și maĭ interesantă e influența lexicală, căcĭ cumana a dat limbeĭ române primul strat al turcismelor eĭ. Aci însă se impune o mare reservă cercetătoruluĭ, de órece idiomele turcescĭ sînt fórte puțin variabile în timp și în spațiŭ, așa că limba celuĭ maĭ vechiŭ monument uigur (Kudatku bilik din sec. X) nu diferă mult de idioma-ĭ modernă giagataĭ. E adevĕrat că cunoscința în privința cumaneĭ a dobîndit un teren solid prin Dicționarul manuscris cumano-latin, din 1303, ce Petrarca dăruise Bibliotecеĭ din Veneția și despre care

---

[1]) D. Hasdeŭ a atras pentru întâia óră atențiunea asupra acesteĭ urme toponimice *(Oltenescile*, 1884).

[2]) Géza Kúun, *Codex Cumanicus*, LXXXIV: Jazygum Moldaviae Cumanicorum memoria in nomine principalis urbis hujus terrae *Iassy*, hungarice *Jászváros*, et hodie viget.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

contele Géza Kúun a dat în anii din urmă prima ediţiune sciinţifică. Dintr'însul se póte vedea ce caracter pronunţat turc şi în special tătar saŭ turco-oriental avea acéstă idiomă: ast-fel giagatai şi cumana posed deopotrivă tendenţa de a înlocui dentala sonoră cu surda-i corespunḑétóre (cf. teli „stultus“ şi temir „ferrum“ cu formele corelative osmanlii: deli şi demir), existenţa liquidei nasale ca în osmanlia şi reducerea în ambele a guturalei la o aspiraţiune mai uşóră (han „rex“=ḥan). Fondul lexical nu diferă între cumana şi idiomele înrudite, şi nuanţele fonetice le sînt comune.

Ast-fel fiind, ce criteriŭ ar putea fixa originea cumană şi nu osmanlie a cutării vorbe turcesci? Imprumuturile turcesci propriŭ-ḑise nu există în Ardél şi cele câte-va turcisme din graiul bănăţén aŭ venit prin mijlocirea Sêrbilor (cf. § 33). Pe de altă parte, o serie din aceste împrumuturi sînt adînc înrădăcinate în limbă şi se bucură de o mare circulaţiune, ceea ce indică o proveninţă mai veche de cât vorbele intrate prin filiera osmanlie.

Asemenea elemente mai vechi ar fi bunăóră:

beciŭ, în sens de suterană şi de pivniţă boltită, se află în cumana (beči el „urbs munita“) şi în giagatai (bičin „citadelă“); vorba lipsesce în alte dialecte turcesci, dar pare a fi supravieţuit în numele turcesc al oraşului Viena, Beč, care trecu la Sêrbi, Romîni şi Ungurî (Bécs) şi al căruĭ sens primitiv va fi fost dar „suterană“. Oraşele Pesta (ung. pest „cuptor“) şi Budrum, numele turcesc al anticului Halicarnas, (d. podrum „pivniţă“) presintă aceléşi raporturi semantice.

duşman, cunoscut întregei Romînimi (alăturea de vrăjmaş“), denotă asemenea o origine mai veche de

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

cât influența turcéscă: în Codex Cumanicus figuréză un dușman „inimicus“.

olat, cu sensul general de „ținut“, sinonim la cronicarĭ cu „parte“ și „latură“, e un termin fórte familiar vecheĭ nóstre istoriografiĭ: Miron Costin îl întrebuințéză în dese rînduri, apoĭ Neculce, Muste, Cantemir (vedĭ citatele în corpul acesteĭ lucrărĭ). Acest interesant archaism special Moldoveĭ a supraviețuit până astădĭ într'un cântec popular din Vălcele:

Vînduși viĭ,
Vînduși moșiĭ
Și de bir nu te plătișĭ;
Vînduși sate și *olate,*
Plătișĭ birul jumětate...[1])

Putem susține cu óre-care siguranță, că avem aci un rest cuman, căcĭ numaĭ în acest dialect vorba figuréză sub forma *oleat* „regio“, pe când în osmanlia ea sună *eyalet.*

toiŭ, al căruĭ sens primitiv de „ospĕț“ s'a pierdut românesce, lăsând numaĭ pe cel secundar de „sgomot la benchetuire“ și de „larmă“ în genere (de unde în Moldova: toiesc „a striga“ și destoiesc „a se ușura strigând“). Astădĭ vorba e prétutindenea cunoscută cu înțelesul de „temeiŭ, punct culminant“, sens logicesce dedus de la cel anterior: *toiul războiuluĭ* însemna maĭ întâĭ sgomotul bătălieĭ (cf. dîrdora lupteĭ) și apoĭ momentul când încăerarea era la culme; tot așa: toiul petrecerĭĭ, toiul veselieĭ; sensul s'a generalizat apoĭ din ce în ce maĭ mult. Vorba figuréză numaĭ în cumana (toy „convivium“) și în giagataĭ toy „festin“, pe când în osmanlia vorba sună doy „festin, repas nuptial“.

D. Hasdeŭ, care a relevat cel dîntâiŭ importanța linguistică a unor asemenea cercetărĭ, consideră ca elemente cumane archaismele românescĭ *accè* și *aslam* (Etymologicum).

Primul, numele banuluĭ de aramă al luĭ Ión-Vodă din 1573, ar deriva din cum. (nagtul) akča „pecunia“ (osm. nakt akče) și nu din

[1]) Bibicescu, *Poesiĭ populare din Transilvania,* p. 276.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

turc. akče „bănuț de argint“ (din ak „alb“). Cu alte cuvinte, numaĭ în cumana vorba ar fi designat o monetă și de altă colóre de cât cea albă. Dar pe de o parte, vorba cumană nu însemnéză de cât „banĭ naht saŭ peșin“, fără să se indice dacă eraŭ de argint orĭ de aramă; iar pe de altă parte, admițându-se chiar acésta, un proces identic de generalizare a sensuluĭ se observă la fr. „argent“ și la pluralul diferențiat al vorbelor para și ban, câteșĭ trele designând la început o monetă mĕruntă de argint și apoĭ o monetă de orĭ-ce natură. Aceiașĭ evoluțiune semantică a încercat'o dealtminterea vorba și turcesce: akče „monnaie, argent, richesse, pièce“.

Cât privesce pe aslam „camătă“, care figuréză în vechile psaltirĭ moldovenescĭ, el derivă de-a dreptul din vechiul rus „oslamŭ“, cu acelașĭ sens, și așa se explică existența-ĭ în texte religióse. Afirmațiunea că vorba n'ar exista în nicĭ un dialect turc ci numaĭ și numaĭ în cumana, cade dinaintea giagataiculuĭ aslam „camătă“ (de unde trecu în vechea ruséscă și de acolo în Moldova), identic altminterea cu cumanicul astelan „usura“. Aceiașĭ vorbă cu sensul de „camătă“ există în dialectele kazan, baraba, tobolsk și crîmlén[1]).

In neputință dar de a fixa, din causa motivelor maĭ sus arătate, un principiŭ de călăuzire în acéstă direcțiune, ne mulțumim a reproduce pur și simplu seria vorbelor cumane ce corespund turcismelor românescĭ și aflătóre în Codicele cuman:

chatir, voluntas (hatyr), *chalp*, falsus (kalp); *duchan*,

[1]) Radloff, *Versuch eines Wörterbuch der Türk-Dialekte*. St. Petersburg, 1890 urm. vol. I, p. 547.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

officina, taberna (dukkian), *dulab,* armarium (dolab); *fanar,* lampas (fanar), *frangi,* vellus (frengi); *gerdan,* collum (gerdan), *habar,* res novae, nova (ḥabar); *madim,* metallum (maden), *makala,* platea (maḥala), *meydan,* locus planus (meydan), *maymun,* simia (maymun), *marul,* lactuca (marul), *mascara,* joculator (maṣḥara); *nagt,* pecunia (nakd), *narangi,* auriacus color (narenǧi), *noghut,* cicer (nohud), *nay,* tibia (ney), *ortac,* socius (ortak); *peroza,* turcoise (piruze); *sabur,* aloe (sabyr), *sachez,* masticlie (sakyz), *salkum,* botrus (salkym), *saraf,* nummularius (saraf), *saray,* palatium (saray), *sinduk,* arca, cista (sunduk), *sufra,* mensa (sofra), *tas,* pelvis tonsoria (tas), *taman,* perfectum (tamam), *tarazy,* libra (terazi), *talal,* auctionator (tellal), *tepsi,* quadra (tepsi), *tizgin,* halena (tizgin)...

Percurgênd acéstă listă, se póte observa că nu figuréză într'însa nicĭ un termin important de ordine culturală. Diferenţele formale fiind imperceptibile, accentuăm din noŭ prudenţa cu care trebue să se procédă într'un domeniŭ aprópe necunoscut, în care aşa-numitele descoperirĭ pot fi infirmate de prima constatare ulterióră.

§ 10. Bulgarĭ. — Din aceléşĭ stepe de la Nordul Mărĭĭ-Negre aŭ pornit un şir de alte popóre — ca Hunĭ (sec. III—V), Avarĭ (557—827) şi Bulgarĭ (660—sec. X) — despre carĭ sciinţa de astădĭ nu póte afirma nimic positiv în privinţa naţionalităţiĭ lor (din causa nulităţiĭ resturilor linguistice), dar carĭ par a fi ocupat o posiţiune intermediară între ramura ugrică şi cea tătărésc̆ă, constituind un amestec de elemente fineze şi turce. Dintr'aceste popóre, Bulgarĭĭ (adică o hordă a lor de la Volga, nomadă şi idolatră), după ce luară în posesiune în sec. VI teritoriul de pe ţîrmul drept al Dunărĭĭ, 'şĭ conservară aprópe 3 secole limba şi dominaţiunea lor peste o mare parte a peninsulei balcanice, până ce se disolvară în massa compactă a Slavilor danubianĭ, adoptându-le traiul, limba şi religiunea şi impu-

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

nêndu-le numaĭ numele, așa că în sec. X sub bulgara se înțelege exclusiv vechea slavonă[1]).

Tocmaĭ fusionarea acésta de elemente diverse etnice într'una și aceiașĭ națiune a făcut așa de complicată problema despre originea naționalităților bulgare înainte de completa eĭ slavizare. De aci varietatea opiniunilor emise de învĕțațiĭ și resultatele sterile ale uneĭ discuțiunĭ care se întemeiază exclusiv pe ipotese maĭ mult saŭ maĭ puțin arbitrare. Să desprindem câteva fragmente din acest mosaic, căcĭ problema în sine are un interes deosebit pentru noĭ prin contactul secular al Bulgarilor cu elementul românesc, în special cu cel transdanubian.

Istoriciĭ germanĭ Thunmann (1774) și Engel (1796) declară pe Bulgariĭ de astăḑĭ drept Tătarĭ slavizațĭ; sêrbul Raič (1794) și rusul Venelin (1829) atribue o origine slavă atât Bulgarilor modernĭ cât și urmașilor luĭ Asparuk, o ipotesă reluată în timpul din urmă de bulgarul Kristiovič și de rusul Ilovaiskij, a căror slavomanie nu cruță nicĭ pe Hunĭ. Pe de altă parte, după Zeuss, Bulgariĭ ceĭ vechĭ n'ar fi de cât Hunĭ retrașĭ spre rĕsărit de Pontus și ar aparține ast-fel mareluĭ ném nomad al Turcilor.

După ce Frähn declară pe Bulgarĭ drept Ugro-Finezĭ, amestecațĭ însă cu elemente turco-slave, Schaffarik susținu originea fineză atât a Bulgarilor din Mesia cât și a celor de lângă Volga, și acéstă părere devenì dominantă, admisă

---

[1]) Intr'un articol publicat de d. dr. Gaster în *Grundriss für romanische Philologie* al luĭ Gröber (I, 406—414), d-sa, basându-se pe acéstă secularĕ dominațiune a vechilor Bulgarĭ în Mesia și în Balcanĭ, atribue influenței limbeĭ lor turanice particularitățile comune idiomelor balcanice (româna, bulgara, albaneza și neo-gréca) și străine de limbile romanice și slavice, căutând ast-fel a substitui teorieĭ traco-dace una turanică (Veḑĭ maĭ la vale).

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

fiind de Drinov, Jireček și Hunfalvy. Acest din urmă, care împinse ugromania până la ugrizarea unor popóre curat turcescĭ ca Pecenegiĭ și Cumaniĭ, scoțêndu-le ast-fel rude neaoșe cu Maghiariĭ, găsi aci un teren favorabil pentru ipotesele sale lexicale aplicate celor câteva resturĭ de nume vechĭ bulgărescĭ, unica rĕmășiță a limbeĭ lor, analisate în timpul din urmă de Vámbéry[1]).

Dar episodul cel maĭ bizar în acéstă desbatere e tesa rĕposatuluĭ Rössler despre afinitatea idiomeĭ vechĭ bulgare cu a Samoieḑilor din Oceanul glacial. El se încércă chiar a regăsi în limba română vorbe samoiede, adică urme lexicale din acea pretinsă idiomă bulgară, și acestea ar fi: înșir'te-mărgărite, mal, sur... Până și înjurătura obscenă turcéscă „sictir" îĭ pare un rest samoied, ce ar representa numele spiritulуĭ rĕŭ la popórele uralice.

Influența ce acéstă idiomă veche bulgară va fi exercitat asupra limbilor învecinate, este și rĕmâne un mister din causa caracteruluĭ enigmatic al celor câteva resturĭ onomastice, îmbogățite în aniĭ din urmă prin descoperirea unuĭ hronograf grec din sec. XVI, ce conține o listă de vr'o 12 nume de haganĭ bulgarĭ cu indicarea cronologică a domnieĭ lor. Dar acéstă listă cu indiciile eĭ numerice așteptă încă, cu tóte sforțările orientaliștilor, rostul eĭ lămurit. Presupunerea luĭ Miklosich că paleo-slavona ar fi păs-

---

[1]) Hunfalvy, *Ethnographie Ungarn's*, p. 225 și Vámbéry, *Ursprung der Magyaren*, p. 62—68. Ne mărginim a cita pe aceștĭ doĭ scriitorĭ, cele-lalte date fiind luate dintr'un studiŭ inedit despre „Etnografia antică și modernă a Daciеĭ", care va formà primul volum al opereĭ nóstre *Românismul din punctul de vedere etnografic, linguistic și psichologic.*

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

trat unele resturĭ vechĭ bulgărescĭ (ca crĭtogŭ „thalamus“ și sanŭ „honor“ în raport cu turc. ćardak și san) precum și părerea d-luĭ dr. Gaster maĭ sus enunțată despre influența aceleiașĭ idiome asupra limbilor balcanice sînt ipotese nedemonstrabile în starea actuală a sciinței.

§ 11. Turcĭ. — După acéstă digresiune necesară asupra popórelor turco-tatare dispărute, trecem la ultimul representant al grupuluĭ turco-tatar.

Ramura occidentală, cea maĭ importantă și maĭ desvoltată din tóte idiomele acestuĭ grup, coprinde osmanlia, originară din Khorasan și Azerbaigian, importată de hordele selgiucide în Asia-Mică și adusă de urmașiĭ luĭ Otman la Constantinopole, Cairo, Tripoli și până la Tunis. Ea e vorbită astădĭ de vr'o 30 mil. de ómenĭ, rĕspândițĭ în Turkestan, Persia, Anatolia, Rumelia și în insulele grecescĭ.

Scirile scriitorilor bizantinĭ și arabĭ despre prima apariținne a Turcilor nu se urcă maĭ sus de sec. VI, la sfîrșitul căruia acest popor veni pentru prima óră în atingere cu Bizanțiul. In anul 568 împĕratul Justinus trimise către haganul Dizabulus, care resida în vecinătatea Altailor pe lângă muntele Ektag, o deputațiune în frunte cu Zemarchos și acesta (ca maĭ târdiŭ Priscus la Curtea luĭ Attila) lăsâ o relațiune despre călătoria sa. Ambasadorul bizantin se mărginesce în descrierea sa (conservată printre fragmentele luĭ Menandros) a vorbi de ceremonialul și petrecerile de la Curtea aceluĭ hagan și atinge numaĭ în trécăt caracterul etnologic al némuluĭ numit de el Τοῦρκοι, așa că nu se póte sci căruĭ trib turc aparținea Dizabulus. Abia după 4 secole, aflăm scirĭ maĭ positive, deși indirecte, în

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

preţiósa operă etnografică a împĕratuluĭ-scriitor Constantin Porphyrogenetul (940), care a lăsat informaţiunĭ precise despre unele fracţiunĭ etnice ale némuluĭ turc, în special despre Pecenegĭ şi Cumanĭ.

După ce Turcĭĭ primise Islamul în sec. VIII şi se războise peste două secole sub Selgiuciḑĭ, existenţa lor istorică propriŭ-ḑisă începe cu Osman I (1288—1336), primul Sultan al Turcilor europenĭ, după care eĭ înşişĭ primiră numele de *Osmanlĭĭ,* acela de *Turcĭ* rĕmânênd reservat străbunilor nomaḑĭ şi fraţilor lor din Asia[1]). Sub Amurat I, care cuceri Adrianopole, Turcĭĭ, în bătălia de la Kossovo (1389), veniră prima óră în contact cu Domniĭ Serbieĭ, Bulgarieĭ, Albanieĭ şi Munteniei în persóna luĭ Mircea, cu care Baiazit I se ciocni apoĭ la Rovine (1394). Abia după un secol, Moldova, sub Ştefan cel Mare, se ciocni la rîndul eĭ cu Mohamet II, cuceritorul Constantinopoleĭ, în bătălia de la Racova (1474). Aceste prime raporturĭ ostile fură urmate de legăturĭ pacĭnice, contractate pe de o parte între Mircea şi Mahomet I prin tractatul încheiat la 1391, iar pe de alta între Bogdan III şi Selim I prin tractatul de la 1511: prin hatişerifurile, ce întăriră ambele aceste legăturĭ, se oferia Porţiĭ o sumă anuală sub titlul de *peşcheş* saŭ dare voluntară (transformată maĭ târḑiŭ în tribut obligatoriŭ saŭ *haraciŭ)* în schimbul conservărĭĭ intacte a soluluĭ, a religiunĭĭ şi a dati-

[1]) Osmanliĭ, cu civilizarea lor treptată, dobîndiră un dispreţ din ce în ce maĭ pronunţat pentru traiul incult şi apucăturile primitive ale Turcilor asiaticĭ saŭ Turcĭ propriŭ-ḑişĭ, un dispreţ ce se oglindesce într'o sumă de proverbe ca: Un Turc (adică Turcoman) póte ajunge învĕţat, dar nicĭ odată om; Arabul mănâncă să se hrănéscă, Turcul se îndópă de crapă; Turcul într'un oraş se crede în închisóre...

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

nilor țărilĭ. Integritatea teritoriuluĭ, garantată de acele hatișerifurĭ, n'a fost în totdeauna observată de Pórtă, pe când din contră obligațiunea, ca Turcilĭ să nu se pótă aședa în țară saŭ face giamiĭ, a fost strict păzită în tot timpul suzeranității. Sub pretexte strategice, Turcilĭ într'adevĕr puseră succesiv mâna pe cetățile muntene Brăila, Giurgiŭ și Turnu, pe cele din Moldova Akkerman, Bender și Hotin, transformându-le în *raiele* saŭ ținuturĭ turcescĭ administrate de naziriĭ, cadiĭ și voevoḑi. Dar nicĭodată, absolut nicĭodată, nu s'a desmințit sentimentul de rară toleranță al Turcilor, cărora le era cel mult îngăduit să se bucure de un mormînt pe pămîntul țărilor române!

Influența turcéscă devenì cu desăvîrșire preponderantă odată cu instalarea dragomanilor Fanaruluĭ pe tronul din Muntenia (1716) și pe cel din Moldova (1711). Imitațiunea servilă a vieții politice și sociale a Orientuluĭ fu împinsă până la exagerațiune și Curtea beiuluĭ fanariot reflecta în miniatură fastul saraiuluĭ din Stambul. Apucăturile traiuluĭ oriental în ceea ce privesce casa, nutrimentul, îmbrăcămintea etc. se resfrânseră și asupra claseĭ boieréscĭ, pe când poporul se ținu departe de acea modă ridiculă și trecĕtóre. Totuși, durata-ì de peste un secol a făcut'o să lase óre-carĭ urme, și după dispariția eĭ, în stratele de jos ale națiuniĭ, și țăranul român a păstrat până astăḑi, în unele condițiunĭ ale vieții sale materiale, maĭ ales în costumul sĕŭ, ceea ce constituia odinióră fala claselor înalte ale societățiĭ fanariote.

§ 12. Elementul turc. — Aci vom menționa numaĭ acele ingrediente osmanliĭ, carĭ se referă exclusiv la viața religiósă, politică și adminis-

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

trativă a poporuluĭ turc[1]) și numaĭ întru cât aceĭ terminĭ, órecum technicĭ, aŭ pătruns în stocul turcismelor române. Din causa acestuĭ caracter oficial, eĭ aŭ dispărut în majoritate, constituind o parte însemnată a vorbelor istorice.

Religiunea. Representanțiĭ cultuluĭ musulman, după gradațiunea lor ierarchică, eraŭ: imam, preot ordinar (hogea e predicator și dascăl), cadiŭ, judecător eclesiastic în cetățĭ de a doua mână, molà, acelașĭ în orașe marĭ, cadiasker, înalt funcționar eclesiastic (unul pentru Europa și altul pentru Asia) și în fine Muftiul, interpretul legiĭ, cea maĭ înaltă autoritate religiósă, numit și Șeikul-islam saŭ Capul adevěrateĭ religiunĭ, representantul religios al Profetuluĭ. Cantemir compară pe cadiĭ, molale, cadiaskerĭ și Muftiŭ cu episcopiĭ, mitropoliții, patriarchiĭ și Papa. Curtea supremă de justiție era Divanul.

Casele de rugăciunĭ purtaŭ numele de giamie și mecet (catedrală și biserică), de pe ale căror minarele, provědute în vîrf cu alemul saŭ semi-luna, muezinul chiamă la rugăciune (namaz, duva): ezanul și salavatul, imnurĭ dogmatice ale Islamuluĭ, chindia și iața, închinăciunea de după amiadĭ și de nópte. Sěrbătorile: bairamul și ramazanul, carĭ corespund Pascelor creștine. Adevěratul musulman căta să visiteze, ca hagiŭ, locurile sfinte.

Politica. Impěrăția turcéscă pórtă numele oficial de „Sublima Pórtă“ (Bab-i 'ali) saŭ „Pórta fericiriĭ“ (Der-i devlet) după porțile cele marĭ ale saraiuluĭ (cf. Curte, în stilul oficial europén).

---

[1]) Cât privesce vorbele relative la viața socială, ele vor formà subiectul părțiĭ a doua a Introduceriĭ: Cultura. Tabloul schițat maĭ la vale se referă la starea din trecut, iar în transcripțiunea acesteĭ nomenclaturĭ reproducem formele usitate de cronicariĭ noștri.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

Impĕratul se numesce Padișah, titlu persian ce corespunde sinonimuluĭ arab Sultan (în genere Domn „Monseigneur“) saŭ mongoluluĭ Han, cest din urmă purtat maĭ întâĭ de Sultaniĭ turcĭ, fu apoĭ lăsat regilor tătarĭ din Crimeia (aĭ căror fiĭ se numesc asemenea Sultanĭ) ca Șah regilor din Persia, iar Padișah fu reservat exclusiv suveranuluĭ Osmanliilor, de când Osman (1300) luâ cel dintâĭ acest titlu (Padișahi ali Osman). Mama Sultanuluĭ pórtă numele de Validè.

Casa militară a Sultanuluĭ o formaŭ cinci agale saŭ ofițerĭ superiorĭ și anume: Mirialem-aga saŭ Marele Stegar, Bostangi-basa saŭ Guvernatorul palatelor imperiale, Imbrohor saŭ Marele Comis, Capugilar-kehaiasi saŭ Capul ușierilor și Capugi-basa saŭ Marele Portar. Garda Sultanuluĭ și a Saraiuluĭ: solacĭ, peicĭ, bostangiĭ, haseki, baltagiĭ, ciaușĭ și capugiĭ. Casa civilă saŭ Curtea personală a Sultanuluĭ era compusă din: Silahdar-aga, Marele Spătar și Consilier intim (musaip) ca și Câzlar-aga, maĭ-marele peste hadîmbiĭ saŭ eunuciĭ din haremul împĕrătesc; Ciohodar-aga, Marele Șambelan care păstra mantia Sultanuluĭ și-ĭ încălța pantofiĭ; Rikiabdar-aga, care ținea scara când Sultanul se urca pe cal; Ibrictar-aga, care aducea Sultanuluĭ apă să-și spele capul și mâinile înainte de rugăciune; Peșkir-aga, Cafegi-basa și Berber-basa. Toțĭ aceștĭ dignitarĭ aĭ Saraiuluĭ, și alțiĭ de ordine secundară, eraŭ representațĭ și la Curtea Domnilor fanarioțĭ.

Administrațiunea. Imediat după Sultan, sub raportul politic, venia Marele Vizir saŭ Vezir-Azem, Cancelarul Imperiuluĭ, Pașă cu 3 tuiurĭ (Vizir luat absolut fiind titlul orĭ-căruĭ ministru), apoĭ Beglerbeiul saŭ Pașă cu 2 tuiurĭ, cum se numia în spe-

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

cial guvernatorul general al eyaleturilor Rumelieĭ, Anadoluluĭ și Sirieĭ. După aceștia venia Pașa, titlul consilierilor intimĭ, al generalilor și al guvernatorilor uneĭ provinciĭ (liva saŭ pașalîc), sinonim cu Mirimiran adică Pașă cu 2 tuiurĭ; apoĭ Beiŭ (corespunḑênd ar. Sultan, pers. Șah și tat. Han), cum se numia administratorul din Galipole și Rhodos precum și Domniĭ Țărilor române, întitulațĭ și Voivoda cu rangul unuĭ Mirimiran (Beiul turc avênd numaĭ un tuiŭ); în fine, Sangiac, la început titlul general al guvernatoruluĭ, la urmă restrîns la guvernatorul uneĭ provinciĭ inferióre, neavênd tuiŭ ci numaĭ sangiac, adică stég cu semi-lună, în semn de putere. Fie-care pașalîc era subdivisat în cazale saŭ districte, administrate de un muteselim „locțiitor“ saŭ de un nazir „inspector“, iar comunele de un aian orĭ primar.

Vizirul, ca și Sultanul, îșĭ avea palatul (Pașacapusi) și personalul sĕŭ propriŭ, în primul rînd un loc-țiitor, Kehaia-beiŭ, un ministru de externe saŭ Reis-efendi și un ministru al poliției, Ciauș-bașa, pe lângă un inspector al închisorilor, Muhzur-aga. Secretarul Viziruluĭ se numia mehtupciŭ, al luĭ Kehaia-beiŭ caraculac și al celor doĭ miniștri kesedar. In cancelaria sa se efectuaŭ edictele imperiale, carĭ purtaŭ diferite nume, în genere ferman saŭ hat, ordin din partea Sultanuluĭ, oral saŭ scris: în casul din urmă, dacă avea în capul edictuluĭ turaua saŭ semnătura Impĕratuluĭ, pusă de nișangiŭ (care redacta aceste acte), se numia și hatișerif, iar dacă hatișeriful era provĕḑut cu apostila imperială („să se observe cele ce urméză aci“) purta atuncĭ numele de hatihumaium. Beratul era o diplomă ce conferia un privilegiŭ saŭ brevet, iar biea-

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

zul un ordin împĕrătesc din propria inițiativă a Sultanului; un ordin emanat de la Vizir saŭ de la vr'un Pașă purta numele de buiurultiŭ saŭ buiurdiŭ.

Ceĭ 4 dignitarĭ de frunte aĭ Porțiĭ eraŭ: Vizirul, cadiaskerul, defterdarul și nișangiul, a căruĭ funcțiune trecu maĭ târdiŭ asupra luĭ Reis-efendi. In special, Muftiul și marele Vizir sînt primele personagiĭ ale Statuluĭ, primul sub raportul religios, iar celă-lalt sub raportul politic, amîndoĭ representând pe Sultan care întrunesce ast-fel în persóna sa autoritatea supremă, civilă și religiósă (ultima în calitatea-ĭ de Calif saŭ vicar al Profetuluĭ). Cele 12 departamente saŭ calemurĭ ale Imperiuluĭ steteaŭ fie-care sub câte un director, între carĭ figuraŭ: un defterdar saŭ ministru de finanțe, un reis-efendi, un baș-muhasebegiŭ saŭ contabil general, un teskeregiŭ care administra averile domeniilor Statuluĭ, un mucabelegiŭ saŭ controlor militar și un tesrifaciŭ saŭ maiestru de ceremoniĭ.

Armata. Afară de ogiacul ienicerilor care formă infanteria și de spahiĭ saŭ cavaleria, maĭ eraŭ în armata turcéscă următórele corpurĭ: gebegiĭ saŭ cuirasierĭ, topciĭ saŭ artileriștĭ, cumbaragiĭ saŭ grenadirĭ și lagumgiĭ saŭ minerĭ; apoĭ trupele extraordinare: dalcălăcĭ și serdengeșdĭ. Marina era comandată de un Căpitan-Pașa, sub care serviaŭ leventiĭ și galiongiĭ.

Corpul cel maĭ însemnat și maĭ faimos al oștiriĭ turcescĭ fură Ieniceriĭ, carĭ, aprópe 5 secole (1362—1826), constituiră gloria militară (și în cele din urmă flagelul) Imperiuluĭ. Organisarea acestuĭ corp fiind de mare importanță pentru noĭ (introdusă fiind în parte și în oștirea pămînténă),

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

vom da câte-va amĕnunte asupră-ĭ numaĭ cât privesce influența exercitată[1]).

Ogiacul saŭ corpul ienicerilor coprindea 4 divisiunĭ, formând 229 de cohorte (de câte 500 de ómenĭ) numite odale saŭ ortale. A treia divisiune, compusă din 34 de ortale, purta numele de seimenĭ; iar a patra, egală la numĕr, se numia agemoglanĭ și coprindea pe recruțiĭ corpuluĭ. Căpeteniile superióre (afară de ienicer-aga) funcționaŭ în acelașĭ timp și ca căpitanĭ de vînătóre, de aceea numele lor era împrumutat din acéstă sferă de activitate: seimenĭ (saŭ segbanĭ) eraŭ păzitorĭ de ogarĭ, samsongiĭ de dulăĭ, zagargiĭ de zăvoḍĭ, turnagiĭ de cocorĭ. — Gradele inferióre aveaŭ, din contra, nume luate din cercul bucătărieĭ. Sultanul fiind considerat ca părinte hrănitor al corpuluĭ, maĭ-marĭĭ luĭ eraŭ decoraţĭ cu titlurĭ culinare: căpeteniile ortalelor purtaŭ numele de ciorbagiĭ saŭ distribuitorĭ de supă, apoĭ ahci-baș̣a, primul bucătar și saca-baș̣a, primul sacagiŭ. De aci și însemnătatea simbolică a cazanuluĭ (în care se ferbea ciorba și pilaful), analogă drapeluluĭ unuĭ regiment modern. Fiecare odă saŭ companie maĭ avea un oda-baș̣a saŭ locotenent și un bairactar, care purta stégul jumĕtate roș și jumĕtate galben al ortaleĭ. Fie-care ienicer avea léfă (3 aspri pe ḍi) și tain (2 pâinĭ, 200 dramurĭ carne, 100 de orez și 30 de unt). Solda anuală a ienicerilor li se plătia în 4 câștiurĭ saŭ trimestre: cea trilunară se numia kiste, cea lunară ulufè (léfă), iar cea ḍilnică nafacà. Eĭ purtaŭ o dulamă roșie și o checea saŭ

[1]) Veḍĭ d'Ohsson, *Tableau de l'Empire ottoman*, VII, 310 urm. și Djevat-Bey, *État militaire ottoman depuis la fondation de l'Empire jusqu'à nos jours*. Tome I, livre I. Le corps des janissaires depuis sa création jusqu'à sa suppression. Constantinople, 1882.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

turban de pîslă, iar ienicer-aga o căciulă de ceremonie numită „cuca“, care apoĭ făcu parte din ceremonialul de învestitură al Domnilor românĭ.

Cronologia. Văcărescu, în a sa Istorie a Impĕraților otomanĭ, notéză pretutindenea era musulmană („létu otomanicesc“ = hiğret, ad. 16 Iulie 622) alăturea de cea creștină. Aceiașĭ procedură se observă în firmane, unde se menționéză și lunile anuluĭ mahometan. Acestea sînt: Muharem (N. Costin II, 93), Sefer, Rebi'-ul-evvel (Condica 1802, p. 313), Rebi'-ul-ahyr, Gemağ-el evvel (Văcărescu, 258), Gemağ-el ahyr (Condica 1802, p. 315), Reğeb, Ša'ban, Ramazan (Condica 1813, p. 352), Șevval (N. Costin II, 96; Văcărescu 237, 260), Zi'l-ka'dè, Zi'l hiğğè. Anul lunar turcesc fiind de 354 de ḑile, decĭ cu 11 ḑile maĭ scurt de cât al nostru, întâia ḑi de Muharem, începênd dar în fie-care an cu 11 ḑile maĭ înainte ca în anul precedent, póte cădea în orĭ-ce timp al anuluĭ [1]).

Iată și câte-va exemple:

N. Costin II, 93: [Sultanul Ahmet către Domnul Mosculuĭ Petru Alexievicĭ] acea dîntâĭ a vóstră iubită carte... de la mutarea luĭ Moamet în anul 1112 (ad. 1700), în luna luĭ *Muharem* 26 ḑile...; ibid. 94: scrisu-s'aŭ în anul 1121, în luna luĭ *Zilcadea,* întru împĕrătésca cetate Constantinopole. Cronica anonimă III, 170 [ferman pentru Grigorie-Vodă Ghica]: ne am milostivit către tine și ți-am înnoit domnia Moldoveĭ cu întăritură în anul acesta 1141 (ad. 1729) în 26 de ḑile a luneĭ *Șaaban*...

Uricar III, 139 (d. 1792): hatihumaiumul ce s'aŭ dat la 1188 (ad. 1774) la mijlocul luneĭ *Șeval;* 181 (d. 1802): la 3 a luneĭ *Zălhize* a an. 1205 (ad. 1791)... către sîrși-

[1]) Despre corespondența aproximativă a acestor lunĭ cu ale nóstre, a se vedea tabla paralelă la Cantemir, *Istoria Imp. otom.* p. 10. Formula de transformare a anilor mahometanĭ în era creștină: data turcéscă *plus* 622 *minus* diferența anilor lunarĭ (aproximativ 1 la 32 de anĭ). Ast-fel 1206 corespunde luĭ 1792 (=1206+622—36).

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

tul luneĭ *Gemaziaval* a an. 1206 (ad. 1792)... la 22 a luneĭ *Gemazi-el-ahir* a an. 1206... VI, 129 (d. 1882): cuprinderea sf. hat la 1217 (ad. 1802) după létul otomanicesc... 131: hatișerifurile ce s'aŭ dat la 1188, 1198, 1206 și 1217 létu otomanicesc; 436 (d. 1774): haraciul... începênd de la 14 a luneĭ *Gemazîl-evel* a anuluĭ otomanicesc 1188, iar de la Hr. din 6 Iulie 1774: 448: milostivul meŭ împĕrătesc hat-humaĭ care s'aŭ dat la 21 a luneĭ *Regep* la an. 1188.

Condica 1802, p. 313: împĕrătésca mea poruncă la lét 1206, împodobită cu sfînt hatihumaium, coprinḍĕtóre de cele doŭĕ porunciĭ date maĭ înainte, una cu sfîntul hatihumaium la lét 1188, cum s'aŭ ḍis maĭ sus, iar una tot cu acest coprins la lét 1198.

Precum în documente se ține sémă de lunile calendaruluĭ oriental, tot așa viața socială, în epoca fanariotă, se orienta după divisiunile orariuluĭ turcesc, care începea, ca și la Greciĭ antiĭ, după apunerea sóreluĭ, adică de la un apus la altul câte doŭĕ orĭ 12 ore: apusul sóreluĭ coincidea ast-fel totdeauna cu 12 ore turcescĭ.

Filimon, Ciocoiĭ, 142: pe la 12½ ore turcescĭ începură invitațiĭ a sosi; 240: Costea scóse orologiul și vĕḍênd că arată patru ore turcescĭ...: 246: pe la doŭĕ ore turcescĭ, un sgomot ce se făcea prin curtea Hătmănieĭ anunță venirea Sameșuluĭ la cancelarie; 294: a treia ḍi, pe la doŭĕ ore turcescĭ din nópte...

Cap. III: Limba osmanlie

§ 13. Influența arabo-persiană.—Limba turcă, definitiv fixată la Constantinopole în 1453, a exercitat o influență însemnată asupra limbilor din Sudul și din Orientul Europeĭ, și acéstă influență a mers crescênd paralel cu rolul politic din ce în ce maĭ mare al Semi-luneĭ în Europa. Fondul osmanlieĭ, primitiv tătar, era cu totul insuficient a servi de organ uneĭ nouĭ civilisațiunĭ. Ea re-

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

curse ast-fel de timpuriŭ la araba și persiana, limbĭ grăite de popóre ce le uniaŭ acelĕșĭ credințe religióse. Deja în vocabularul cuman diĭ 1303 se vĕd urme de asemenea împrumuturĭ.

Dacă persiana a fost cultivată pentru bogăția eĭ poetică, apoĭ araba deveni un izvor de îmbogățire nu numaĭ pentru ideile de ordine morală și religióșă, ci și pentru terminologia administrațiuniĭ, jurisprudențeĭ, a sciințeĭ și a literatureĭ. In urma acesteĭ duble infusiuniĭ, și într'o dosă atât de mare, turca literară deveni un amestec de treĭ idiome diverse, semitică indo-europénă și altaică. Una și aceiașĭ noțiune e adesea representată prin câteșĭ trele aceste elemente [1]).

Dar osmanlia (cu dialectele-ĭ principale: rumeliot și anadolén) rĕmase și maĭ departe fondul graiuluĭ popular, presentând sub acest raport cea maĭ mare analogie cu cumana și cu cele-lalte idiome orientale ale grupuluĭ turco-tatar. Nu numaĭ că ingredientele numeróse arabo-persiane n'aŭ atins caracterul esențial al limbeĭ vulgare, ci din potrivă acéstă din urmă a modificat profund și conform spiritului eĭ aceste elemente străine, adaptându-le cu un mod de rostire propriŭ Osmanliilor și îmbogățindu-le cu nuanțe de sens necunoscute limbilor originare. Acele dintr'însele carĭ aŭ pătruns în popor aŭ fost supuse unuĭ asemenea dublu proces, formal și ideal, și numaĭ sub acéstă formă *turcită* aŭ intrat arabismele și persianismele în idiomele balcanice.

§ 14. Influența bizantineĭ. — Odată în contact cu cultura europénă, Turciĭ căutară să-șĭ asi-

---

[1]) Cf. *cap*: baș, rees și ser; *casă:* ev, hane și beit; *mână:* el, yed și dest; *pórtă:* kapu, bab și der; *edict:* ferman, hat și buirultu; *principe:* bey, emir și șah.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

mileze progresele popórelor învecinate, Bizantinĭ (maĭ târdiŭ Grecĭ moderniĭ și Italienĭ), Slavĭ și Ungurĭ, și să priméscă de la fie-care dintr'însele o serie de terminĭ din sfera marineĭ și a arteĭ militare, din domeniul comerțuluĭ și al industrieĭ.

De timpuriŭ în atingere războinică și culturală cu Bizanțiul, Turcĭĭ, popor primitiv continental, învĕțară să cunóscă de la dînșiĭ productele mărĭĭ și tot ce privesce marina. De aci terminĭ ca[1]): fanar „fanal“ (φανάρι), kadyrga „galeră“ (κάτεργον), liman (λιμένα), talaz (θάλασσα).

Tot prin intermediul bizantineĭ a pătruns în turcesce (saŭ în araba) elementul latin, cum indică forma grecizată a acestor împrumuturĭ: dinar „monetă de aur“: δηνάρι (denarius), gümrük „vamă“: κομμέρκι (commercium), kamis „cămașă“: καμίσι (camisia), kantar „balanță“: κεντηνάρι (centenarium), kiler „cămară“: κελλάρι (cellarium).

De la Bizantinĭ și Grecĭ provine o parte însemnată a numelor de plante, dintre carĭ unele (lucru curios!) s'aŭ reîntors în neo-gréca sub forma lor orientală (punem în parantese aceste dublete lexicale): abanos: ἔβενος (ἀμπανόζι), afion: ὄπιον (ἀφιώνι), anason: ἄνισον, balsam: βάλσαμον, fyrfiun: εὐφόρβιον, fystyk: πιστάκιον, karanfil: καρυόφυλλον, marul: μαρούλι (cf. amarus), mușmula: μέσπιλος (μούσμουλον), portokal: πορτοκάλλι, tarhun: δρακόντιον, tiriak: θηριακή, titrè „gumă de cedru“: κεδριά.

§ 15. Influența slavo-maghiară.—Pe de altă parte, de la Slavĭ și Ungurĭ, Turcĭĭ aŭ împrumutat o parte din terminologia lor militară.

---

[1]) In exemplele de maĭ la vale, ne mărginim a cita maĭ ales acele elemente turcescĭ carĭ aŭ intrat în limba română: vedĭ G. Meyer, *Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-türkischen.* Wien, 1893 și Psichari, *Etudes de philologie néo-grecque.* Paris, 1892, p. LXXIV—LXXXII.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

Ast-fel de la Slavĭ: čete „excursion pour faire du butin“ (vsl. četa „trupă, cétă“), hatman „titre des chefs des cosaqués, titre des gouverneurs de plusieurs provinces de l'ancien empire de la Crimée“ (pol. hetman, rut. ataman și vataman din germ. Hauptmann), kyral „roi, prince chrétien“ (vsl. kralĭ), kopia „lance“ (vsl. kopiĭa), potira „alarme et sortie des habitants armés pour se défendre ou courrir sur quelques assassins“ (bulg. potĭera din vsl. terĭati „a goni“); suhari „biscuit“ (serb. sucharĭ din vsl. suhŭ „uscat“); vaivoda „titre des gouverneurs de la Valachie, de la Moldavie et de la Transylvanie, commissaire de police du quartier Galata à Constantinople“ (serb. voievoda „belli dux“); apoĭ: pelin (vsl. pelynŭ) și vișnè (bulg. vișnĭ „vișin“[1]).

De la Ungurĭ: palanka „espèce de fortification, lieu palissadé“ (palánk), palaska „giberne“ (palaszk), salaș „tente“ (szállás „adăpost“), șarampo „fortification en palissade“ (sorompó), varuș „faubourg“ (város: de unde rom. oraș); haidud „soldat hongrois à pied, brigand“ (hajdú) și tolvay „brigand“ (tolvaj); birov „maire d'un village“ (biró „judecător“) și ispan „préfet d'un districte“ (ispan); apoĭ obiecte necunoscute Turcilor ca: hintov „carosse“ (hintó), koči „voiture, espèce de litière“ (kocsi) și soba „poêle, fourneau“ (szoba).

§ 16. Influența romanică. — Adevĕrata măiastră a Turcilor în domeniul navigațiunĭ fu Italia, de la care a împrumutat maĭ tótă terminologia nautică (maĭ ales de la Venețienĭ și Genovesĭ,

[1]) Miklosich. *Die slavischen, magyarischen und rumunischen Bestandtheile im türkischen Sprachschatze.* Wien, 1889. Cf. și G. Meyer, p. 2 și 8. De asemenea Kunos în *Nyelvtudományi Közlemények* d. 1896 urm.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

stăpânii mării): gomena„ otgon de ancorat“, iskèle (scala), kalafat (calafatare), kaliun: galeone (γαλιόνι), kapudan saŭ kaptan „amiral“ (capitano), palamar: palamara (παλαμάρι), sabura: savorra (lat. saburra), trinketa „catart“ (trinchetta), vapor: vapore (βαπόρι).

Prin raporturile comerciale ale Levantului cu Veneţienii şi cu Genovesii, limba turcéscă a căpĕtat o parte din nomenclatura eĭ comercială şi industrială: lokanda şi lostaria „birt europén“ (locanda şi osteria), simsar „samsar“ (sensale), trampa „schimb“ (tramuta); lo(n)ğa „bursă de comerţ şi locul de întrunire al meseriaşilor“ (loggia); bareta „căciuliţă“ (beretta), kaput „manta“ (capotto), kundura „condur“ (coturno) etc.[1])

Din românesce, afară de unele noţiuni speciale ţării nóstre ca: boyar „nobil român“, gelate „dare veche“ (gălétă), ispravnik „cap de judeţ“ şi kalaraş „curier“ (tóte la Hammer), mamaliga (asemenea în ung. serb. şi rut.) şi mukan „cioban din Ardél“ (mocan)—Turcii aŭ împrumutat vorbe ca: barda „securea dogarului“, kaşer un fel de „brânză“: caş (la plural, invers: caşcaval), kassatura „sabie-baionetă“ (custură), dalavere „transaction“ din daravere (dare-avere) şi nu din italianul „dare e avere“ (cum crede Bonelli); lundura „luntre greóie şi masivă“ (invers: caic), masa „masă jósă cu un singur picior“ (invers: sofra); apoĭ numele Moldoveĭ: Bogdan (alăturea de Moldovan), şi kalas (kalas tahtasy) „planche épaisse“ (litt. planche de Galatz), de la faimósele

[1]) Luigi Bonelli, *Elementi italiani nel turco ed elementi turchi nell' italiano* în L'Oriente I, 178—196 (Roma, 1894). Cf. K. Foy, *Der Purismus bei den Osmanen*. Berl. 1894, p. 43—47 (abendländische Einflüsse).

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)

cherestele ce se transportaŭ din Galaţĭ la Constantinopole.

Negreşit, aceste împrumuturĭ din românesce, al căror numĕr nu póte fi încă precisat, constituesc în tot casul o minimă parte în raport cu turcismele din vocabularul nostru; dar acelaşĭ fenomen se constată la Maurĭ din Spania, carĭ aŭ îmbogăţit limba spaniolă cu un numĕr considerabil de cuvinte arabe, pe când numĕrul vorbelor spaniole intrate în arăbesce se reduce la un minimum [1]). Lucru altminterea uşor de înţeles, când se ia în consideraţiune superioritatea culturală a celor douĕ popóre orientale faţă cu naţiunile supuse [2]). In acelaşĭ raport etnic staŭ idiomele balcanice, sêrba, bulgara şi albaneza, ale căror puţine urme în vocabularul turcesc contrastézĕ cu marele lor numĕr de turcisme; numaĭ gréca modernă a compensat întru cât-va (şi acésta mulţumită maĭ mult influenţeĭ vechĭ grecescĭ şi celeĭ bizantine) influenţa lexicală a osmanlieĭ asupră-ĭ.

[1]) Dozy et Engelmann, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe,* p. 2.

[2]) Tutuşĭ frequentele invasiunĭ şi şederea îndelungată a Sarasinilor în Sudul Franţeĭ (sec. VIII—XI) n'aŭ lăsat nicĭ o urmă asupra dialectelor locale nicĭ asupra limbeĭ franceze. Cf. Reinaud, *Invasions des Sarrasins en France,* p. 306.

BDD-B369-02 © 1900 Editura Librăriei Socec & Co.
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 17:14:26 UTC)